

„KLAVIR MALOG ČOVJEKA”: CITRE U HRVATSKIM MUZEJIMA

dr. sc. VILENA VRBANIĆ □ Knjižnica Muzičke akademije Sveučilišta u Zagrebu

IM 55, 2024.

IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICE

sl. 1. Citra Antona Kiendla (GMV-KPO 4184), Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela Gradskog muzeja Varaždin. Fotografirao Andrej Švoger. Fotografija je u vlasništvu Gradskog muzeja Varaždin.

Uvod. Citra je kordofoni (žičani) glazbeni instrument rasprostranjen u cijeloj Srednjoj Europi, osobito u Austriji i Bavarskoj. Sastoji se od duguljaste plosnate rezonantne kutije (duljine oko 50 cm i širine oko 25 cm) preko koje je najčešće napeto između 27 i 32 žice, od toga četiri ili pet melodijskih. Žice se ugađaju vijcima. Ispod melodijskih žica nalazi se hvataljka s poljima (najčešće njih 29) odijeljenim pragovima. Na glasnjači (gornjoj dasci) nalazi se okrugli ili ovalni otvor za rezonanciju. Citra se pri sviranju postavlja na stol ili drži u krilu. Današnji oblici austrijskih i južnonjemačkih glazbala datiraju iz 19. i prve trećine 20. stoljeća. Najrasprostranjenija su dva oblika: salzburški i mittenwaldski. Salzburški oblik ima izbočenu dulju stranicu (najudaljeniju od svirača), a mittenwaldski oblik (nazvan prema gradu Mittenwaldu u Bavarskoj) ima izbočenja s gornje i donje strane te je oblikom sličniji gitari.¹

Žice na hvataljci trzaju se trzalicom (prstenom) natakutom na palac desne ruke. Za sviranje trinaest žica pratnje, koje su ugođene u kvintnom krugu i na kojima se može izvoditi 12 durskih i 12 molskih trozvuka, koriste se drugi i treći prst desne ruke. Četvrti prst desne ruke služi za sviranje basovskih žica, također

ugodeh u kvintnom krugu, dok je peti prst namijenjen kontrabasima. Lijevom se rukom skraćuju žice; za sviranje melodije najčešće se upotrebljavaju srednja tri prsta lijeve ruke. Takva povijesna, tzv. koncertna citra ima raspon od pet oktava. Na njoj se melodija može izvoditi i višeglasno.² Postoji i citra bez hvataljke, koja ima jednostruke žice kao gitara (gitarska citra) ili dvostruke, kao mandolina (mandolinska citra). Na njoj se, po kromatski ugođenim melodijskim žicama, palcem desne ruke izvodi melodija. Palcem lijeve ruke svira se pratnja – durski akordi na slobodnim žicama. Od sredine citre ulijevo akordi se nižu ovim redom: C-dur, G-dur, F-dur, D-dur, A-dur, a katkad je dodan i E-dur. Na takvoj citri nije moguće izvoditi molske akorde ni višeglasnu melodiju.³ Zanimljiv je i hibridni oblik, između harfe i citre (njem. *Harfenzither*), koji između izbočene stranice i sredine korpusa ima mali stup (potporanj).

Zahvaljujući kulturnom utjecaju Austro-Ugarske Monarhije, osobito Beča, citra se potkraj 19. i početkom 20. stoljeća ubrajala među najpopularnije instrumente kućnog muziciranja diljem Hrvatske. Sviranje citre u nas su prvi njegovali građani austrijskoga i njemačkog podrijetla, koji su sredinom 19. stoljeća činili znatan dio

¹ Mark Lindley, Andreas Michel i Alan R. Thrasher, „Zither”, u: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ur. Stanley Sadie (Oxford: Oxford University Press, 2001), sv. 27, 853-860, <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.31004>; Gerlinde Haid, „Zither”, u: *Österreichisches Musiklexikon online*, ur. Rudolf Flotzinger (Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2006), <https://dx.doi.org/10.1553/oxo001e7ba> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

² Zahvaljujem Ivanu Zupancu, citrašu iz Slovenije, na tim detaljima. Ivan Zupanc gostovao je 26. veljače 2013. u Hrvatskome glazbenom zavodu u Zagrebu. Ondje je, u sklopu Kluba HGZ-a, na događanju pod nazivom *Citra ponovno u Zagrebu*, svirao na svojoj citri te održao predavanje o povijesti tog instrumenta. Usporediti: *** „Klub HGZ-a: Citra ponovno u Zagrebu”, *HaGeZe: glasilo Hrvatskoga glazbenog zavoda* 16, br. 5 (2013): 3, https://www.hgz.hr/wp-content/uploads/2019/07/Glasilo_HaGeZe_12-13_05.pdf (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

³ Zahvaljujem Ivanu Zupancu na tim detaljima.

sl. 2. Citra Eduarda Heideggera (GMV-KPO 3210), Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela Gradskog muzeja Varaždin.

Fotografirao Andrej Švoger. Fotografija je u vlasništvu Gradskog muzeja Varaždin.

sl. 3. Citra Eduarda Heideggera (MBP-30671), Tehnička zbirka Odjela suvremene povijesti Muzeja Brodskog Posavlja. Fotografirala Vilena Vrbanić.

sl. 4. Citra Johanna Jobsta (MMČ 6391), Memorijalna zbirka „Slavenski” Kulturno-povijesnog odjela Muzeja Međimurje Čakovec. Fotografirala Maša Hrustek Sobočan. Fotografija je u vlasništvu Muzeja Međimurje Čakovec.

sl. 5. Citra Antala Kelemen (GMP 11.333), Zbirka predmeta iz glazbenog života Požege Gradskog muzeja Požege. Fotografirala Vilena Vrbanić.

gradske populacije. Svirali su je solistički i skupno unutar odabranog kruga ljudi, no postupno je njihovo muziciranje počelo prelaziti nacionalne okvire. I mnogi su domaći stanovnici počeli pokazivati sve veće zanimanje za citru jer su približavanje „bečkom” citraštvu prepoznali kao priliku da unaprijede svoj društveni ugled.⁴ Mandolinске citre često su služile kao priprema za učenje klavira te su se nazivale i „klavirom malog čovjeka” (njem. *Das Klavier des kleinen Mannes*). Cjenovno pristupačne i široko dostupne, malih dimenzija i lako prenosive, nježnog zvuka i dopadljivo ukrašene, citre su svojim vlasnicima – redovito glazbenim amaterima – pružile mnoge sretne glazbene trenutke. O tome svjedoči i više od 50 citri sačuvanih u fundusima hrvatskih muzeja.

U muzeje su uglavnom dospjele slučajno, a ne kao rezultat sustavnog skupljanja ili otkupa. Ne znajući što da rade s njima i ne želeći ih baciti, donatori bi ih darovali muzeju. U muzejskoj dokumentaciji njihova imena često nisu ni zabilježena, pa ne možemo znati tko je na njima muzicirao te kakav je bio život tih glazbala prije pohrane u muzej. Ipak, za pojedine je primjerke poznato da su bile u vlasništvu istaknutih ličnosti iz glazbenoga ili kulturnog kruga određene sredine. Iako su neke od njih znatno oštećene i u vrlo lošem stanju, upravo su zahvaljujući pohrani u muzej preživjele kao artefakti. Ovaj prilog posvećen je upravo tim, danas „nečujnim” glazbenim instrumentima i dosad zapostavljenim muzejskim predmetima.

Citre s hvataljkom: odabrani primjerci u hrvatskim muzejima

U Gradskome muzeju Varaždin čuva se citra (GMV-KPO 4184; sl. 1.) koju je oko 1860. izradio Anton Kiendl (1816. – 1871.) podrijetlom iz Mittenwalda. Bio je jedan

od najznačajnijih bečkih graditelja citri svoga vremena, koji je u austrijskoj prijestolnici djelovao od 1843. Vodio je radionicu u kojoj je za njegova života sagrađeno čak 15 000 citri.

Za gradnju svoga omiljenog instrumenta dobio je niz nagrada na domaćim i međunarodnim izložbama, a bio je poznat i kao virtuoz na citri.⁵ Kiendllove citre iz istog razdoblja čuvaju se u Muzeju za umjetnost i obrt (MUO-056239) te u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka (KPO-ZUO 40204). U Gradskome muzeju Vinkovci čuva se citra (E 394) s početka 20. stoljeća koju je u Beču sagrađio Karl Kiendl stariji (1850. – 1915.), rodom iz Gornje Bavarske, nećak Antona Kiendla, kod kojega je od 1862. naukovao u Beču. Vlastitu radionicu otvorio je 1872. u Mödlingu, gradu u Donjoj Austriji, smještenome 14 kilometara južno od Beča. Njegov sin Karl Kiendl mlađi (1879. – 1952.) naslijedio ga je 1900. godine.⁶ U varaždinskom Muzeju čuvaju se i dvije citre (GMV-KPO 72615 i GMV-KPO 3210; sl. 2.) koje je između 1880. i 1890. izradio Eduard Heidegger (1851. – 1923.).

Bio je rodom iz Passaua, a naukovao je u Mittenwaldu, Beču i Pešti. Vlastitu radionicu u Linzu osnovao je 1873. Za svoje je citre na različitim izložbama nagrađen s više od 30 nagrada.⁷ Heideggerove citre iz istog razdoblja pronaći ćemo i u fundusima Gradskog muzeja Jastrebarsko (inv. br. 18; pripadala je inventaru dvorca Erdödy u Jastrebarskom) te u Muzeju Brodskog Posavlja u Slavonskom Brodu (MBP-30671; sl. 3.). Da je na potonjoj najvjerojatnije muzicirao početnik upućuju u poljima upisana imena tonova.

4 Ana Boltuzić, „Citraštvo u Zagrebu od 1860-ih do 1918. godine: na temelju ostavštine Milana Stahuljaka, pohranjene u Arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda”, *Arti musices* 39, br. 2 (2008): 225-226, <https://hrcaak.srce.hr/31430> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

5 Karel Jalovec, *Enzyklopädie des Geigenbaues* (Prag: Artia Verlag, 1965), sv. 1, str. 460; Rudolf Hopfner, „Kiendl, Familie”, u: *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, ur. Rudolf Flotzinger (Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2006), http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_K/Kiendl_Familie.xml (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

6 Willibald Leo von Lütgendorff-Leinburg, *Die Geigen und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart* (Frankfurt: Frankfurter Verlags-Anstalt, 1922), 3., dopunjeno izdanje, sv. 2, 253; Karel Jalovec, *Enzyklopädie des Geigenbaues*, sv. 1, 460.

7 Willibald Leo von Lütgendorff-Leinburg, *Die Geigen und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart* sv. 2, 205; Karel Jalovec, *Enzyklopädie des Geigenbaues*, sv. 1, 386-387.

sl.6. Citra Jana Bašte (MSO-156555), Zbirka glazbenih instrumenata Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije. Fotografirala Vesna Barjaktarić. Fotografija je u vlasništvu Muzeja Slavonije.

sl.7. Citra nepoznatoga graditelja ili radionice (KPO 2159), Glazbena zbirka Kulturnopovijesnog odjela Muzeja grada Šibenika. Fotografirala Katarina Urem. Fotografija je u vlasništvu Muzeja grada Šibenika.

sl.8. Citra Vilibalda Tomaya (HPM-32600), Zbirka predmeta iz svakodnevnog života Hrvatskoga povijesnog muzeja.

Dvor Veliki Tabor čuva citru (DVT-718) koju je u Segedinu, u južnoj Mađarskoj, nedaleko od granice sa Srbijom i Rumunjskom, 1888. sagradio János (Johann) Braun (1860. – 1922.), rodom iz mjesta Nagyszentmiklósa u Mađarskoj (danas Sânnicolaul Mare u Tamiškoj županiji u Rumunjskoj), a gradnju instrumenata učio je u Temišvaru, kod oca Antala Brauna (1832. – 1904.). Svoje instrumente predstavljao je na obrtničkim izložbama u Segedinu i Torontálu, kao i na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896., te je za njih osvojio medalje.⁸

U Muzeju Međimurja Čakovec čuva se citra (MMČ 6391; sl. 4.) koju je izradio Johann Jobst (1848. – 1924.), rodom iz Beča. U Grazu se bavio izradom citri i violina, a bio je i virtuoz u sviranju na citri. U Teplicama (njem. Teplitz), na sjeverozapadu Češke, za svoj je gra-

diteljski rad 1895. dobio veliku zlatnu medalju.⁹ Njegove citre, pa tako i ova koja se čuva u Čakovcu, bile su posebne po tome što su iznad vijaka za napinjanje žica imale dodatni mali duguljasti otvor za rezonanciju. Jobst je takve citre gradio od 1890., a njegov je izum zaštićen patentom 1905. Citra pohranjena u Muzeju Međimurja bila je prvi instrument na kojemu je kao dječak svirao skladatelj Josip Štolcer Slavenski (1895. – 1955.). Pripadala je njegovu ocu Josipu Štolceru. U svibnju 2016. predstavljena je na izložbi *Vrag vas skeljl Međimurci, idemo plesat!* te je opisana u istoimenom katalogu.¹⁰ Od siječnja 2017. izložena je na drugom katu stalnog postava Muzeja Međimurje, u tematskoj sobi Josipa

8 Karel Jalovec: *Enzyklopädie des Geigenbaues*, sv. 1, 159; Vilena Vrbanić, „Glazbeni instrumenti iz fundusa Dvora Veliki Tabor”, *Arti musices* 49, br. 2 (2018): 349-351, <https://hrca.srce.hr/216714> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

9 ***, „Jobst, Johann”, u: *Bayerische Musiker-Lexikon Online*, ur. Josef Focht (München: Ludwig-Maximilians-Universität, 2004), <http://bmlo.de/jo229> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

10 Maša Hrustek Sobočan, *Vrag vas skeljl Međimurci, idemo plesat! izložba povodom 120. godišnjice rođenja Josipa Štolcera Slavenskog (1896. Čakovec – 1955. Beograd)* (Čakovec: Muzej Međimurja Čakovec, 2016), 25, kat. br. 3.

sl.9. Citra Juliusa Raaba (MSO-U-2029), Zbirka glazbenih instrumenata Odjela umjetničkog obrta Muzeja Slavonije. Fotografirala Vesna Barjaktarić. Fotografija je u vlasništvu Muzeja Slavonije.

11 Maša Hrustek Sobočan, „Josip Štolcer Slavenski – skladateljski genij s beogradskom adresom i svjetskim glasom“, *Muzeologija*, br. 51 (2014): 115–131.

12 Tereza Žůrková, „Výroba nátrubkových dechových nástrojů v českých zemích v 18. a 19. století se zaměřením na lesní rohy“ (doktorski rad, Masarykovo sveučilište u Brnu, 2015), 191, https://is.muni.cz/th/p59z8/Dizertacni_prace_zurkova.pdf (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

13 Willibald Leo von Lütgendorff-Leinburg, *Die Geigen und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, sv. 2, 233; Karel Jalovec: *Enzyklopädie des Geigenbaues*, sv. 1, 119–120; Tereza Žůrková, „Výroba nátrubkových dechových nástrojů v českých zemích v 18. a 19. století se zaměřením na lesní rohy“, 25, 168.

14 Marija Malbaša, *Osječka bibliografija: tiskarsko-izdavačka djelatnost u Osijeku od 1742. do 1978. godine* (Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Centar za znanstveni rad u Osijeku, 1981, 1985).

15 Marija Malbaša, „Glazbeni život u Osijeku: historijski prikaz“, *Osječki zbornik*, br. 9/10 (1965): 137–187.

16 Marina Lambaša, *Interijeri Šibenika: izbor iz fundusa: katalog izložbe* (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2009), 43, kat. br. 15.

17 Willibald Leo von Lütgendorff-Leinburg, *Die Geigen und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, sv. 2, 182–183.

18 Vilena Vrbanić, „Glazbeni instrumenti iz fundusa Muzeja grada Splita“, *Bašćinski glasi*, br. 15 (2020): 25, <https://hrcak.srce.hr/251302> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

19 Jadran Jeić, „Zagrebačka obitelj Weiser i zaboravljeni 'Amati tambure' Ivan Weiser“, *Etnološka istraživanja*, br. 21 (2016): 62–68, <https://hrcak.srce.hr/178987> (pristupljeno 24. lipnja 2024.); Jadran Jeić, *Fecit in Agram: povijest zagrebačkog glazbalarstva* (Zagreb: Srednja Europa, 2022), 59–65.

20 Ladislav Šaban, *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda* (Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1982), 101, 215.

21 Jadran Jeić, „Trgovina glazbalima Tomay i Tkalčić“, *Hrvatska revija* (obnovljeni tečaj) 10, br. 4 (2010): 140–147; Jadran Jeić, *Fecit in Agram: povijest zagrebačkog glazbalarstva*, 71–76.

Štolcera Slavenskog – „skladateljskog genija s beogradskom adresom i svjetskim glasom“.¹¹

U Gradskome muzeju Požega čuva se citra (GMP 11.273) nastala krajem 19. stoljeća u radionici Emanuela Hüllera (1843. – 1916.) u Kraslicama (njem. Graslitz), u Karlovarskom kraju na zapadu Češke. Ondje su se od 1864. izrađivale violine, viole, citre te drveni i limeni puhači instrumenti. Od 1885. Hüller je svoja glazbala intenzivno izvezio u inozemstvo (u Njemačku, Francusku, Tursku, Rusiju). Osvojio je srebrnu medalju na izložbi u Pragu 1891., brončanu medalju u Teplicama 1895. i zlatnu medalju u Ústí na Labi 1903. godine.¹² Još je jedna citra iz požeškog Muzeja (GMP 11.333; sl. 5.) nastala 1934. u radionici Antala Kelemenena (1886. – 1958.) u Kikindi (do 1947. Velika Kikinda), u sjevernom Banatu u Vojvodini, Srbija.

Jedna citra (MSO-156555; sl. 6.) u Muzeju Slavonije u Osijeku nastala je početkom 20. stoljeća u tvornici Jana Bašte (Johann Basta; 1850. – 1935.) u Schönbachu (od 1946. Luby), u okrugu Cheb u Karlovarskom kraju, na zapadu Češke.¹³ Citru je Muzeju 1966. darovala knjižničarka Marija Malbaša (1909. – 1995.), koja je od 1951. do 1968. bila voditeljica knjižnice Muzeja Slavonije. Svojim radovima iz kulturne povijesti, a posebice dvo-sveščanim djelom *Osječka bibliografija: tiskarsko-izdavačka djelatnost u Osijeku od 1742. do 1978. godine*¹⁴ dala je važan doprinos znanstvenome i kulturnom životu Osijeka. Vezano za povijest glazbe, u *Osječkom zborniku* 1965. objavila je članak *Glazbeni život u Osijeku: historijski prikaz*.¹⁵ Na citri je muzicirala njezina majka Leonija Šuster (rod. Fišer).

U Muzeju grada Šibenika čuva se citra (KPO 2159; sl. 7.) s kraja 19. stoljeća koja nema signaturu na temelju koje bi se moglo saznati ime graditelja i mjesto podrijetla, no zanimljiva je po tome što joj je korpus u obliku srca, a rezonantni otvori s lijeve i desne strane hvataljke u obliku suzâ. Ima četiri melodijske žice (a, d, g, c). Predstavljena je na izložbi *Interijeri Šibenika: izbor iz fundusa*, priređenoj 2009. godine.¹⁶

Citru (MGS-4040) u Muzeju grada Splita izradio je između 1873. i 1894. u Innsbrucku, u austrijskoj pokrajini Tirol, Joseph H. Gschwenter (1838. – 1894.). Rođen u gradu Aosti, u regiji Valle d'Aosta, na sjeverozapadu Italije, školovao se u Mittenwaldu, a radionicu u Innsbrucku otvorio je 1859. Na Svjetskoj izložbi u Beču 1873. predstavio je svoj kvartet gudačkih instrumenata, a za violu je nagrađen zlatnom medaljom. Bivio se izradom i popravkom violinâ, gitarâ i citri.¹⁷ Podatci o prijašnjem vlasniku „splitске“ citre nisu poznati, ali na to da je i na njoj muzicirao neki početnik upućuje sačuvani tiskani list naslovljen *Griffbrett-Tabelle*, odnosno tablica položaja na hvataljci te pripadajući crtež prebiranja po žicama.¹⁸

S obzirom na to da svi navedeni primjerci citri potječu iz inozemstva, važno je spomenuti jednu koja je nastala na domaćem tlu. U Hrvatskome povijesnome muzeju čuva se citra (HPM-32600; sl. 8.) sa signaturom „Skladište glazbenih žica / V. Tomay Zagreb / Ilica br. 49 / vlastiti proizvod tambura“. Iz tog teksta saznajemo za Vilibalda Tomaya i trgovinu glazbalima *Tomay i Tkalčić*. Naime, nakon smrti Ivana (Johanna) Weisera (1809. – 1884.), njezina prvog vlasnika koji ju je otvorio 1848. godine, trgovinu su 1884. preuzela braća Vilibald (Vilim; 1848. – 1913.) i Franjo pl. Tomay (1850. – 1926.) te stolarski majstor Lavoslav Tkalčić (1848. – 1926.).¹⁹ Radionicom se najviše bavio trubač Vilibald Tomay, koji je od 1890. bio voditelj vatrogasne glazbe Dobrovoljnoga vatrogasnog društva u Zagrebu. Od 1890. do 1913. bio je član Ravnateljstva HGZ-a, a od 1897. do 1913. obnašao je dužnost blagajnika amatera.²⁰ Iz tog razdoblja, odnosno s kraja 19. stoljeća, potječe i spomenuta citra. Sudeći prema novinskim napisima, *Tomay i Tkalčić* bila je prva moderno opremljena trgovina glazbalima i popratnim priborom u Zagrebu. Ondje su se izrađivala kordofona glazbala, dok su se ostala uvozila iz inozemstva.²¹

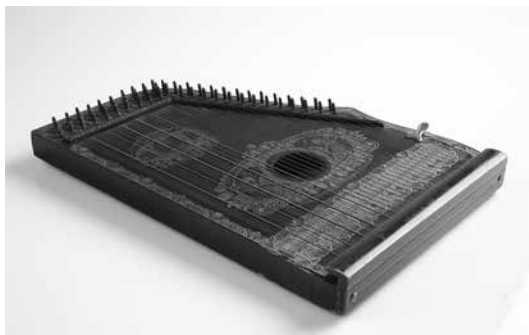
Citre bez hvataljke: odabrani primjerci u hrvatskim muzejima

Osobito omiljen model citre bez hvataljke bio je nalik na mali klavir koji ima stilizirani poklopac nad klavijaturom te poklopac nad instrumentom u obliku krila. Uz gornji i lijevi bočni rub glasnjače takve citre imaju 62 vijka za napinjanje i ugađanje isto tolikog broja žica.

Budući da ima i jednostruke i dvostruke žice, taj instrument pripada gitarsko-mandolinskim citrama. Velik broj žica znači i velik broj alikvotnih tonova,²² koji njezinu zvuku daju karakterističnu boju i punoću. Uz suprotni rub glasnjače upisane su note i ljestvica prema kojima se učilo svirati – nacrtan je ton svake žice, a veliko slovo označava tonalitet durske pratnje. U zvučnom otvoru na glasnjači nalazi se naljepnica s natpisom „Raab's Tisch-Klavier / zum Selbsterlernen / gesetzl. geschützt / Jul. Raab / Wien, XVI. Wattgasse 18“, što otkriva da je taj „stolni klavir / za samoučenje / zakonom zaštićen“ u Beču oko 1900. izradio Julius Raab. Raabove se citre čuvaju, među ostalim, u Muzeju za umjetnost i obrt

sl. 11. Citra Valsonora (MUO-053599), Zbirka glazbenih instrumenata Muzeja za umjetnost i obrt. Fotografirao Srećko Budek. Fotografija je u vlasništvu Muzeja za umjetnost i obrt.

sl. 12. Citra Meinel & Herold (KPO 24500), Glazbena zbirka Kulturno-povijesnog odjela Muzeja grada Šibenika. Fotografirala Katarina Urem. Fotografija je u vlasništvu Muzeja grada Šibenika.

saznam nešto više o citri prije pohrane u Muzej, poslala sam mu upit. Uz zahvalu na odgovoru, taj tekst Joška Belamarića prenosim u cijelosti:

„Insomma, citru sam 1980-ih (u vrijeme dok sam još kibicirao s muzikologijom) zapazio u antikvarijatu koji je tada postojao uz Zlatna vrata Dioklecijanove palače. Kako mi je rečeno da je s Brača, kupio sam je i darovao Muzeju za koji sam bio i ostao sentimentalno vezan jer je skoro postao moje prvo radno mjesto. Artefakte u pravilu ne skupljam, ali sam ih više puta kupovao za naše lokalne muzeje i zbirke, smatrajući da činim nešto dobro. Takvom djelovanju usmjerio me naš veliki Učitelj Ladislav Šaban, kojemu se nismo u dovoljnoj mjeri odužili.”

U Muzeju grada Šibenika čuva se citra (KPO 24500; sl. 12.) koja također ima jednostruke žice kao gitara i dvostruke kao mandolina te je nastala u tvornici glazbenih instrumenata *Meinel & Herold* oko 1910. Posebna je po tome što ima mali stup kojim podsjeća na harfu te se može ubrojiti među tzv. harfne citre. Zvučni joj je otvor bogato ukrašen. Dva mala krilata anđela (tzv. *putti*) drže plavu traku iznad koje je saska kruna. Oko anđela su stilizirani biljni uzorci. Gornji dio glasnjače ukrašen je crtežom ruža i pupoljaka. Tako pomno urešena i dobro očuvana, osobito je lijep primjerak tog instrumenta.

Zaključak. U fundusima hrvatskih muzeja zastupljena su dva tipa citri: citre s hvataljkom (tzv. salzburškog tipa) te citre bez hvataljke (gitarsko-mandolinske). Većina ih potječe iz Austrije i Njemačke, zemalja u kojima je izrada citri bila i najrazvijenija. Pojedini primjerci nastali su na području današnje Češke, Mađarske, Srbije i Hrvatske. Znatno broj instrumenata nema signaturu pa nam ime graditelja i točno mjesto podrijetla nisu poznati. Međutim, vrijeme njihova nastanka jasno prati trendove proizvodnje i upotrebe. Najstarije su citre Antona Kiendla, pohranjene u Muzeju za umjetnost i obrt, Gradske muzeju Varaždin te u Pomorskom i povijesnom muzeju Hrvatskog primorja Rijeka, nastale oko 1860. Potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, kada se citra ubrajala među najpopularnije instrumente kućnog muziciranja diljem Hrvatske, nastalo je više od polovice evidentiranih primjeraka. Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. velik broj citraša amatera, mahom naturaliziranih Austrijanaca i Nijemaca, vratio se u svoju matičnu domovinu,

a hrvatski amaterski glazbeni krugovi postupno su zanemarili citru. Počeli su se priklanjati tamburici, koja je do danas ostala jednim od središnjih simbola hrvatske narodne glazbe.²⁸ Citre su se još donekle izrađivale u međuratnom razdoblju, a potom je i njihovo sviranje polako iščezlo. Među najmlađim primjercima je citra Antala Kelemena u Gradske muzeju Požega iz 1934.

Što se tiče zastupljenosti po muzejima, najveći broj citri čuva se u Muzeju za umjetnost i obrt, Etnografske muzeju Zagreb,²⁹ Gradske muzeju Varaždin, Muzeju grada Šibenika i Muzeju Slavonije. Usto, pronaći ćemo ih još u mnogim drugim hrvatskim muzejima (navodimo ih abecednim redom): Dvor Veliki Tabor, Gradski muzej Jastrebarsko, Gradski muzej Karlovac, Gradski muzej Križevci, Gradski muzej Nova Gradiška, Gradski muzej Požega, Gradski muzej Vinkovci, Hrvatski povijesni muzej, Muzej Brodskog Posavlja, Muzej Đakovštine, Muzej grada Iloka, Muzej grada Splita, Muzej grada Zadra, Muzej grada Zagreba, Muzej Međimurja Čakovec, Muzej otoka Brača, Muzej Staroga Grada, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, Povijesni i pomorski muzej Istre, Zavičajni muzej Slatina, Zavičajni muzej „Stjepan Guber” u Županji i dr. Pokriveno je, dakle, područje cijele Hrvatske: od Varaždina i Čakovca na sjeveru, do Splita, Brača i Hvara na jugu, od Vinokovaca i Iloka na istoku, do Rijeke i Pule na zapadu. Valja imati na umu da taj popis nije konačan jer usprkos uloženoj naporu, nisu evidentirani svi hrvatski muzeji u kojima se čuvaju citre, a neke će tek postati dijelom muzejskih fundusa. U trgovinama glazbalima nećemo ih pronaći; ondje će doći s nečijeg tavana ili podruma. Evocirat će uspomene na aktivno vrijeme citraša amatera, finih manira i uglađenog ponašanja, a možda i pronaći kojega glazbenog entuzijasta koji bi obnovio zanimanje ne samo za njih nego i za citrašku glazbu u nas uopće.

LITERATURA

1. ***. *Glavni katalog br. 30: Franjo Schneider: proizvod glazbala, žica i pribora, Zagreb, Nikolićeva 10.* Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu, 1935.
2. ***. „Jobst, Johann”. U: *Bayerische Musiker-Lexikon Online*, ur. Josef Focht. München: Ludwig-Maximilians-Universität, 2004. <http://bmlo.de/j0229> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

3. ***. „Klub HGZ-a: Citra ponovno u Zagrebu”. *HaGeZe: glasilo Hrvatskoga glazbenog zavoda* 16, br. 5 (2013): 3. https://www.hgz.hr/wp-content/uploads/2019/07/Glasilo_HaGeZe_12-13_05.pdf (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
4. Boltužić, Ana. „Citraštvo u Zagrebu od 1860-ih do 1918. godine: na temelju ostavštine Milana Stahuljaka, pohranjene u Arhivu Hrvatskoga glazbenog zavoda”. *Arti musices* 39, br. 2 (2008): 219-253. <https://hrcak.srce.hr/31430> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
5. Haid, Gerlinde. „Zither”. U: *Oesterreichisches Musiklexikon online*, ur. Rudolf Flotzinger. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2006. <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001e7ba> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
6. Hopfner, Rudolf. „Kiendl, Familie”. U: *Oesterreichisches Musiklexikon Online*, ur. Rudolf Flotzinger. Beč: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2006. http://www.musiklexikon.ac.at/ml/musik_K/Kiendl_Familie.xml (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
7. Hrustek Sobočan, Maša. „Josip Štolcer Slavenski – skladateljski genij s beogradskom adresom i svjetskim glasom”. *Muzeologija*, br. 51 (2014): 115-131.
8. Hrustek Sobočan, Maša. *Vrag vas skeljil Medimurci, idemo pljesati! izložba povodom 120. godišnjice rođenja Josipa Štolcera Slavenskog (1896. Čakovec – 1955. Beograd)*. Čakovec: Muzej Medimurja Čakovec, 2016.
9. Jalovec, Karel. *Enzyklopädie des Geigenbaues*. Prag: Artia Verlag, 1965., sv. 1.
10. Jelić, Jadran. *Fecit in Agram: povijest zagrebačkog glazbalarstva*. Zagreb: Srednja Europa, 2022.
11. Jelić, Jadran. „Zagrebačka obitelj Weiser i zaboravljeni 'Amati tambure' Ivan Weiser”. *Etnološka istraživanja*, br. 21 (2016): 57-77. <https://hrcak.srce.hr/178987> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
12. Jelić, Jadran. „Trgovina glazbalima Tomay i Tkalić”. *Hrvatska revija* (obnovljeni tečaj) 10, br. 4 (2010): 140-147.
13. Lambaša, Marina. *Interijeri Šibenika: izbor iz fundusa: katalog izložbe*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 2009.
14. Lindley, Mark, Andreas Michel i Alan R. Thrasher. „Zither”. U: *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ur. Stanley Sadie, sv. 27, 853-860. Oxford: Oxford University Press, 2001. <https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.31004> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
15. Lütgendorff-Leinburg, Willibald Leo von. *Die Geigen und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Frankfurt: Frankfurter Verlags-Anstalt, 1922., 3., dopunjeno izdanje, sv. 2.
16. Malbaša, Marija. „Glazbeni život u Osijeku: historijski prikaz”. *Osječki zbornik*, br. 9/10 (1965): 137-187.
17. Malbaša, Marija. *Osječka bibliografija: tiskarsko-izdavačka djelatnost u Osijeku od 1742. do 1978. godine*. Osijek: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Centar za znanstveni rad u Osijeku, 1981. i 1985.
18. Petrović Osmak, Željka. *Zbirka glazbala = The Collection of Musical Instruments*. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb, 2014.
19. Šaban, Ladislav. *150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda*. Zagreb: Hrvatski glazbeni zavod, 1982.
20. Vrbanić, Vilena. „Glazbeni instrumenti iz fundusa Dvora Veliki Tabor”. *Arti musices* 49, br. 2 (2018): 345-367. <https://hrcak.srce.hr/216714> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
21. Vrbanić, Vilena. „Glazbeni instrumenti iz fundusa Muzeja grada Splita”. *Bašinski glas*, br. 15 (2020): 11-33. <https://hrcak.srce.hr/251302> (pristupljeno 24. lipnja 2024.).
22. Žůrková, Tereza. „Výroba nátrubkových dechových nástrojů v českých zemích v 18. a 19. století se zaměřením na lesní rohy”. Doktorski rad, Masarykovo sveučilište u Brnu, 2015. https://is.muni.cz/th/p59z8/Dizertacni_prace_zurkova.pdf (pristupljeno 24. lipnja 2024.).

Primljeno: 18. srpnja 2024.

THE PIANO OF THE ORDINARY MAN: ZITHERS IN CROATIAN MUSEUMS

Thanks to the cultural impact of the Austro-Hungarian Empire, particularly of Vienna, at the fin de siècle the zither was among the most popular instruments for domestic music-making throughout Croatia. In this country's zither playing was first of all cultivated by ethnic Germans and Austrians, while the Croats too soon evinced an ever-increasing interest in playing the zither. Mandolin zithers were often used in preparation for learning to play the piano and were known as the ordinary man's piano. They were reasonably priced and widely available, small enough to be easily transported, with a gentle sound and attractively ornamented. Zithers thus gave their owners, almost all of them amateur musicians, many happy moments of music making.

This claim is borne out by the more than 50 zithers preserved in the holdings of museums in Croatia. On the whole they arrived there fortuitously and not as a result of systematic collection, research or purchasing. Unwilling to discard their zithers, the owners donated them to museums. The names are often not recorded in museum documentation, and we cannot know who played them and what their life was like before they were stored in museums. Still, in some cases it is known that they were the property of prominent personalities from the musical or cultural circle of a given milieu. And although some are badly damaged and in very poor condition, they have survived as artefacts thanks to being stored in a museum. This paper is dedicated to these unheard musical instruments and neglected museum pieces.